

VICO, EL SENTIT DE LA SEVA FILOSOFIA DE LA HISTÒRIA

1. La filosofia de la història s'hauria d'entendre com un gènere literari, una de les moltes formes de *pensar* —que no pas de *conèixer*— la història. Només en aquest sentit —ja que de preocupació per comprendre la història i d'intents per conèixer-la, n'hi ha hagut sempre— hom parla de l'idealisme alemany com del lloc propi i fecund de la «filosofia de la història»; i només en aquest sentit hom en pot posar Vico com un peoner i antecessor.

La «Filosofia de la història», a més a més, no s'hauria de veure com l'esforç de conèixer el passat, sinó com un gènere literari que permet —això almenys hom en creu i n'espera— de pensar el present tot voltant pel passat; un revolt ambiciós que, en el fons, porta a pensar el present des de la totalitat. O, si ho preferiu, l'esforç per donar sentit a allò que potser no en té, per trobar o posar un ordre racional on potser tan sols hi ha indiferència.

La filosofia de la història de Vico és una forma literària de pensar la història, o sigui, d'usar una representació del passat per a interpretar el present, la seva època, i intervenir-hi. Si la ciència moderna, en instaurar-se, condemnava a la ignorància i superstició els sabers tradicionals; si el «mètode dels moderns» —per al nostre autor, els cartesians— desprestigiava el rang de les humanitats i fins arraconava o exclòia del sistema d'ensenyament disciplines com la història, el dret, les llengües, la retòrica..., ¿suposava això que els savis greco-llatins visqueren en la il·lusió? I, si fos així, ¿qui garantia que la nova *evidència* no seria declarada una il·lusió un o dos segles després?

D'altra banda, el debat filosòfico-jurídic de l'època semblava estancat en unes alternatives sense sortida. O, com els iusnaturalistes, hom apostava per un dret natural etern, ahistòric, amb valor en ell mateix que transcendís les particularitats ètniques, geogràfiques o seculars, que incitava a condemnar com a injust o arbitrari tot allò que no encaixés amb el seu cànon; o bé, amb Hobbes, hom optava per negar tota transcendentalitat al dret tot reduint-lo a la pura força, i tot distingint-lo de la llei, que molt lluny de confondre's amb el dret suposa, segons Hobbes, renunciari-hi, en tant que el dret és *llibertat* (poder) de fer o no fer quelcom i la llei és *obligació* de fer-ho o no fer-ho. És a dir, semblava ineludible l'opció entre un racionalisme dogmàtic, que posava com a dret «natural» un cànon de la raó (cometent l'anacronisme de veure-la com a cosa eterna, en comptes de reconèixer la seva gènesi en el temps), que condemnava la tradició en les seves institucions i en els seus ordres de vida, i un convencionalisme pragmàtic que ho justificava tot, fins els fets o relacions més inhumans, en privar la sociopolítica de tota racionalitat i reduir-la a la mera positivitat.

Vico pretengué i aconseguí de donar una resposta a ambdues grans qüestions d'un sol cop, en una sola alternativa. Encara més bé, gosem afirmar que pogué respondre a l'una perquè respongué a l'altra, i al revés, com si es tractés de dues manifestacions d'un mateix problema de fons, d'una mateixa filosofia, que concertadament exigia *una altra* resposta global.

2. En el seu *De antiquissima*, Vico s'havia esforçat a definir una epistemologia alternativa a la cartesiana, tot compartint amb ella la seva *actitud antiescèptica* però enfrontant-se-li pel que fa als efectes de la seva solució, tan nocius o més que els que vénen de l'escepticisme. El criteri d'evidència cartesià li semblava inadequat, d'una banda, perquè en rigor restringia el camp del saber rigorós possible als sabers matemàtics, bo i deixant el saber d'allò que és real en mans de la incertesa i de la sospita, de manera que «la victòria sobre l'escepticisme» semblava una burla cruel; d'altra banda, perquè ni tan sols li semblava tan clara la pretesa victòria, ja que el criteri cartesià d'evidència no era en ell mateix tan evident, atès que la «claredat» i la «distinció» no li semblaven relacions merament objectives, confonent «consciència» (de l'existència) amb «ciència» o coneixement de la gènesi; de tota manera, és ben cert que no convenia els escèptics, ni tan sols aquells que tenien una bona disposició per a admetre la legitimitat i la validesa —bé que sense exigències d'absolut— del coneixement científic.

Enfront d'ell proposà el seu criteri del *verum-factum*, el qual, pres en general i sense aprofundir en les seves versions i sentits profunds, cosa que, entre d'altres, han fet Löwith i Morrison, venia a limitar el camp del coneixement cert en la ment a allò que fos creació o producte de la mateixa ment. Així, només Déu, creador del món, podia tenir un coneixement cert del món; la ment humana tindria el seu únic regne de coneixement en l'univers matemàtic, els ens del qual eren creats (fingits) per la ment.

Tot i que ja en el *De ratione* anticipà la seva idea en establir que

«Geometrica demonstramus, quia facimus; si physica demonstrare possemus, facerimus» (D.R. 85)

Serà aquí, en el *De antiquissima*, on formularà d'una manera insistent el seu principi del *verum-factum* amb els seus diversos matisos:

«latinis *verum* et *factum* reciprocantur, seu, ut Scholarum vulgur loquitur, convertuntur» (D.A., 131).

«*verum esse ipsum factum*» (D.A., 131)

«in Deo esse primum *verum*, quia Deus primus Factor» (D.A., 132)

Per acabar, d'una manera contundent, establint el seu sentit precís en explicitar la seva aparent finalitat de posar el coneixement de la naturalesa lluny de les possibilitats humanes:

«Deus scir omnia, quia in se continet elementa, ex quibus omnia composit; homo autem studet, dividendo, ea scire. Itaque scientia humana naturae operum anatome quoetam videtur» (D.A., 133).

on clarament l'*omnisciència* de Déu li ve de la seva *omnipotència* creadora, del seu contenir en ell mateix tots els elements, tant materials com formals, necessaris per a la comprensió de les coses.

Ara bé, aquest principi, la raó escolàstica del qual no ha d'amagar la novetat del sentit en el seu mateix ús viquià, té aparentment els mateixos efectes que el cartesà, ja que la ciència natural hi queda també desplaçada al terreny del *verosimile*, i fins la ciència social o moral ocupa l'últim lloc en la seva classificació de la ciència com la jerarquia de la incertesa. Tanmateix, la coincidència en el resultat no ha d'entelar l'esforç diferenciador de Vico, expressat en el seu nou criteri d'evidència cridat a complir dues funcions successives. Una d'actual i conscientment perseguida per Vico: convertir allò que és versemblant, el *certum*, en allò que és el veritable històric, cosa que es transformaria en la seva filosofia de la història, en la seva *Scienza Nuova*.

3. La primera funció no pot ésser menyspreada perquè expressa una actitud constant de Vico que aniria donant fruits teòrics successius. Certament, el seu principi del *verum-factum*, aïllat d'una visió dialèctica del *verum-certum*, es converteix en restrictiu tot establint un abisme entre el coneixement veritable de les matemàtiques i la certesa feble i sense fonament del coneixement empíric; o sigui, coneixement veritable de la ficció i el coneixement il·lusori del real. Però aquesta distinció, que en el fons té efectes més radicals que el cartesianisme, acaba amb les seves il·lusions amb vista a matematitzar la física, amb la qual cosa, tot anivellant per baix la certesa del coneixement de la natura i de les disciplines humanistes, ens empeny a mirar de bon ull el *versemblant*, a valorar-lo positivament.

No és aquest el lloc d'exposar i d'analitzar històricament aquest problema, que fins i tot presenta algun raig de paradoxa o contradicció. Hem d'assenyalar, en canvi, que aquesta actitud de Vico és la clau per a comprendre la relació de la metafísica del *De Antiquissima* amb la filosofia de la història de la *Scienza Nuova*, i, en definitiva, per a comprendre el sentit i la finalitat de la seva «filosofia de la història».

Efectivament, si llegim el paràgraf 331 de la *Scienza Nuova* comprovarem que el nou principi viquià que inspira la «ciència nova», aquest «lume eterno», aquesta veritat que no pot posar-se en dubte, és a dir:

«che questo mondo civile egli certamente è stato fatto dagli uomini» (S.N., 331)

implica un mètode nou de construcció científica, que permet de trobar l'*universal* de la història en la nostra ment, en les modificacions que ha anat rebent, en la seva gènesi:

«onde se ne possono, perché se ne debbono, ritruovare i principi dentro le modificazioni della nostra medesima mente umana» (S.N., 331)

i posa en relleu l'estupidesa humana d'anar perseguint una ciència del món natural impossible:

«dal quale, perché Iddio egli il fece, esso solo ne ha la scienza» (S.N., 331)

ahora que menyspreava o creia impossible una ciència del món de les nacions, del món civil,

«dal quale, perché l'avvevano fatto gli uomini, ne potevano conseguire la scienza gli uomini» (S.N., 331)

És obvi, per tant, que Vico continua fidel al *verum-factum* en la *Scienza Nuova*, que no ha renunciat a la seva primera gnoseologia, encara que en la seva *Autobiografia* no faci cap referència a aquest principi i en la *Scienza Nuova* no el *citi* explícitament. És obvi, doncs, que la mateixa possibilitat d'una «ciència nova» rau en la identificació de la història amb la gènesi d'un esperit, la fenomenologia del qual, especialment en les formes jurídiques i en les llengües, ofereix aquella universalitat que necessita tota ciència i que Vico veu en la seva «història ideal eterna» amb les *corsi* i *ricorsi* que segueixen totes les nacions.

Altres paràgrafs (349, 376, etc.) confirmen aquesta presència del *verum-factum* en la *Scienza Nuova* i fins permeten d'aprofundir-ne l'anàlisi:

«perché ove avvenga che chi le cose esso stesso le narri, ivi non può esser più certa l'istoria. Così questa Scienza procede appunto come la geometria, che, mentre sopra i suoi elementi il costruisce o'l contempla, essa stessa si faccia il mondo della grandezze; ma con tanto più di realtà quanta più ne hanno gli ordini dintorno alle faccende degli uomini, che non ne hanno punti, linee, superficie e figure. E questo istesso è argomento che tali prouve sieno d'una spezie divina e cha debbano, o leggitore, arrecarti un divin piacere, perocché in Dio il conoscer e'l fare è una medesima cosa» (S.N., 349)

No creiem, doncs, necessari d'insistir-hi. És preferible de plantejar-nos directament el problema que aquí ens ocupa: ¿què ha passat perquè Vico

no solament accepti ara la possibilitat d'una ciència civil, sinó que la posi com a model, semblant a la divina, superior fins i tot a la matemàtica en tant que, a més a més, els seus objectes són *reals* i no *ficcions*? La resposta simple podria ésser aquesta: Vico considera *ara* l'home *autor* de la societat i, amb això, fidel al *verum-factum*, el social passa a ésser objecte del *verum*. Aquesta resposta, però, que sembla que doti de racionalitat el canvi profund de posició filosòfica de Vico, a penes fa altra cosa sinó constatar aquest canvi. O sigui que no és una veritable resposta, en tant que, com diria el mateix Vico, és *consciència* però no *ciència*, coneixement de les causes i de la gènesi d'aquest canvi de perspectiva. Comprendre aquest canvi equival a arribar al fons de la filosofia de la història del napolità. I això ens porta necessàriament a la dialèctica del *verum-certum*.

4. Perquè, realment, la presència del *verum-factum* en la *Scienza Nuova* queda diluïda per la primacia que pren en la descripció del coneixement la dialèctica del *verum-certum*, efecte de la seva nova metafísica de la història. Tal com hem dit, hi ha en Vico una reivindicació del *certum* des de les seves oracions inaugurals. Però en aquells moments hom ho feia per tal de salvar els sabers humanistes, que difícilment podien ésser considerats una regió del *verum*. Ara, aquesta defensa pot ésser feta des d'una concepció històrica i dialèctica del saber en la qual el *certum* deixa d'ésser simplement l'altre del *verum* —i, per tant, epistemològicament degradat—, per a ésser-ne l'expressió empírica. Vico no podia pas aportar un millor fonament a la seva reivindicació dels sabers humanistes. Així, la seva filosofia de la història expressa la consecució del seu objectiu inicial, el que el portà a la filosofia: el de posar límits a l'arrogància dels moderns.

L'axioma IX dels *Elementi* estableix la distinció entre «ciència» i «consciència», tot relacionant aquesta amb el «cert» i aquella amb el «ver»:

«gli uomini che non sanno il vero delle cose procurano d'attendersi al certo, perché, non potendo soddisfare l'intelletto con la scienza, almeno la volontà riposa sulla coscienza» (S.N., 137)

Per seu compte, l'axioma X distingeix entre «filologia» i «filosofia», bo i alineant aquella amb la raó, amb la ciència i amb el *verum*, i aquesta amb l'autoritat, amb la consciència i amb el *certum*:

«La filosofia contempla la ragione, onde viene la scienza del vero: la filologia osserva l'autorità dell'umano arbitrio, onde viene la coscienza del certo» (S.N., 138)

I si bé de seguida (140) fa notar que tant els filòsofs com els filòlegs han faltat «en la veritat» al veritable mètode, els primers per no verificar llurs raons amb l'autoritat dels segons i aquests per no afermar llur autoritat en la raó d'aquells, és indubtable que en les distincions paral·leles i correlacionades ciència-consciència, filosofia-filologia, raó-autoritat, *verum-certum*, hi ha una indubtable jerarquia, ja que es refereixen a dos nivells epistemològics desigualment desitjables: la *consciència*, efectivament, és un fonament suficient per a la vida pràctica... quan falta la *ciència*; l'*autoritat* és un mètode útil i legítim... quan falta la *raó*; la *certesa* serveix

per a afirmar l'existència... quan falta la *veritat* per a afirmar la causa. Tanmateix, aquesta relació jeràrquica no es manté en la parella *filosofia-filologia*; aquestes semblen més igualades, fins al punt que Vico creu que allò que és veritablement «nou» de la seva «scienza nuova» és la *nova* «arte critica» consistent precisament a combinar filosofia i filologia.

La relació *verum-certum* torna a aparèixer al final dels *Elementi* quan en els axiomes CX, CXI defineix l'«equitat civil»:

«È aurea la deffinitione ch'Ulpiano assegna dell'equità civile: ch'ella è "*probabilis quaedam ratio, non omnibus hominibus naturaliter cognita* (com'è l'equità naturale), *sed paucis tantum qui, prudentia, usu, doctrina praedicti, didicerunt quae ad societatis humanae conservationem sunt necessaria*". La quale in bell'italiano si chiama "ragion di Stato"» (S.N., 320)

L'*equitat civil* és particular i recolza en l'autoritat, al contrari de l'*equitat natural*, que és comuna i es basa en la raó. El *certum* de les lleis és, doncs, absència de raó, i per això hom no en veu la necessitat i el bé, i per això no podem estimar-les, «convertir-les» en voluntat nostra:

«Il certo della leggi è un'oscurezza della ragione unicamente sostenuta dall'autorità, che le ci fa sperimentare dure nel praticarle, e siamo necessitati praticarle per lo di lor «certo», che in buon latino significa «particolarizzato» o, como le scuole dicono, «individuato»; nel qual senso «*certum*» e «*commune*», con troppa latina eleganza, son opposti tra loro» (S.N., 321)

Vico no pot ésser més clar. El *certum* és obscuritat, autoritat, dada que s'imposa, al contrari del *verum*, que és la llum, raó, un bé que hom desitja i estima:

«Il vero delle leggi è un certo lume e splendore di che ne illumina la ragion naturale; onde spesso i giureconsulti usan dire "*verum est*" per "*aequum est*"» (S.N., 324)

No deixarà, doncs, d'assenyalar la diferència entre *verum* i *certum*. Però aquesta jerarquia és ara pensada històricament i dialècticament per Vico. Així, el *certum* no és mera absència del *verum*, sinó la seva substitució històrica, quasi la seva presència imperfecta i fins la seva única forma de presència positiva. Com si el *verum* es donés sempre en positiu —fenomènicament— com a *certum*; com si la llei, el dret positiu (diritto) fos la forma històrica de la raó, del dret abstracte (razione):

«Tutte queste sei ultime proposizioni fermane che la provvidenza fu l'ordinatrice del diritto naturale delle genti, la qual permise che, poiché per lunga scorsa di secoli le nazioni avevano a vivere incapaci del vero e dell'equità naturale (la quale più rischiararono, appresso, i filosofi), esse si attenessero al certo ed all'equità civile, che scrupolosamente custodisce le parole degli ordini e delle leggi, e da queste fussero portate ad osservarle generalmente anco ne' casi che riuscissero dure, perché si serbassero le nazioni» (S.N., 328)

Al *verum*, com a universal..., hom hi arriba en un llarg procés a través del *certum*, com a particular; a la raó, hom hi arriba a través de l'autoritat; a l'equitat natural, des de l'equitat civil; a la ciència, des de la consciència. Hi ha, doncs, en Vico una nova epistemologia, possible per una visió més històrica i dialèctica de l'esdevenir social, entès com a desplegament del *verum* en el *certum* des de diversos sentits institucionals. Ens ho ofereix en l'«ordre de les coses humanes»:

L'ordine delle cose umane procedette: che prima furono le selve, dopo i tuguri, quindi i villaggi, appresso le città, finalmente l'accademie» (S.N., 239)

en l'ordre dels sentiments o desigs de l'home:

«Gli uomini prima sentono il necessario, dipoi badano all'utile, appresso avvertiscono il comodo, più inanzi si diletano del piacere, quindi si dissolvano nel lusso, e finalmente impazzano in istrappazzar le sostanze» (S.N. 241)

en l'ordre de la natura o manera d'ésser dels pobles:

«La natura de'popoli prima è cruda, dipoi severa, quindi benigna, appresso dilicata, finalmente dissoluta» (S.N., 242)

en l'ordre de la natura o manera d'ésser dels homes:

«Nel gener umano prima surgono immani e goffi, qual'i Polifemi; poi magnanimi ed orgogliosi, quali Achilli; quindi valorosi e giusti, quali Aristidi, gli Scipioni Affricani; più a noi gli appariscenti con grand'immagini di virtù che s'accompagnano con grandi vizi, ch'appo il volgo fanno strepito di vera gloria, quali gli Alessandri e i Cesari; più oltre i tristi riflessivi, qual'i Tiberi; finalmente i furiosi dissoluti e sfacciati, qual'i Caligoli, i Neroni, Domiziani» (S.N., 243)

Tot això mostra clarament la nova concepció viquiana de la història, com un procés des de les formes inferiors fins a les superiors, o més bé, com un procés de realització de l'universal a través de formes particulars progressivament més generals; un procés pensat tan dialècticament que cada nivell, perquè és necessari en l'ordre del tot, deixa d'ésser inferior als altres:

«Questa dignità dimostra che i primi abbisognarono per ubbidire l'uomo all'uomo nello stato delle famiglie, e disporlo ad ubbidir alle leggi nello stato ch'aveva a venire delle città; i secondi, che naturalmente non cedevano a'loro pari, per istabilire sulle famiglie le repubbliche di forma aristocratica; i terzi per aprirvi la strada alla libertà popolare; i quarti per introdurvi le monarchie; i quinti per istabilirle; i sesti per rovesciarle» (S.N., 244)

El *certum* de la llei, les formes històriques diverses de presentar-se, són com els passos cap al *verum*, com passos del mateix *verum*, com un *verum*

històricament determinat. I, ¿per què no hem d'arriscar-nos a dir-ho, encara que sigui només una sospita?: com un *verum* en moviment. No oblidem que Vico definirà la seva ciència com una «teologia civil raonada de la providència divina» (§ 342), però també com «una història de les idees humanes» (§ 347), i fins com una «història ideal i eterna d'acord amb la qual transcorren en el temps les històries de totes les nacions en els seus naixements, progressos, equilibris i finals» (§ 349).

5. En suma, la *veritat* és la història, és l'ordre de la memòria, de les dades, de les existències... que en visió neoplàtonica són com la manifestació espàcio-temporal del *verum*. I així es comprèn més bé que entre filosofia i filologia no hi hagi jerarquia, i que l'«error» compartit per filòsofs i filòlegs sigui el d'ignorar-se mútuament, quan l'únic que és just és ésser filòsof i filòleg, usar de la raó i de l'experiència, és a dir, *veure la història com una realització de la raó*. I si ho enfoquem a nivell humà, també en l'home el coneixement és un procés:

«Gli uomini prima sentono senz'avverire, dappoi avvertiscono con animo perturbato e commosso, finalmente riflettono con mente pura.» (S.N., 218)

De manera que la reflexió no és sinó la forma final del coneixement. Un procés que va de la metàfora al concepte, del particular a l'universal, del «certo» al «vero»:

«Questa dignità è'l principio delle sentenze poetiche, che sono formate con sensi di passioni e d'affetti, a differenza della sentenze filosofiche, che si formano dalla riflessione con raziocini: onde queste più s'appressano al vero quanto più s'innalzano agli universalì, e quelle sono più certe quanto più s'appropriano a'particolari» (S.N., 219).

De la mateixa manera que la «crítica» ha de seguir la «topica», ja que és impossible sense ella:

«La provvidenza ben consigliò alle cose umane col promuovere nell'umane menti prima la topica che la critica, siccome prime è conoscere, poi giudicare delle cose. Perché la topica è la facoltà di far le menti ingegnose, siccome la critica è di farle esatte (...) Così i primi popoli, i quali furon i fanciulli del gener umano, fondarono prima il mondo dell'arti; poscia i filosofi, che vennero lunga età appresso, e'n conseguenza i vecchi delle nazioni, fundaron quel delle scienze: onde fu affatto compiuta l'umanità» (S.N., 498).

Tenim així una dialèctica del *verum-certum* que, d'una banda, eleva el *certum*, el versemblant, a formes històriques del *verum*, amb la qual cosa la seva filosofia de la història expressa clarament la preocupació constant de Vico de legitimar el *versemblant* com a via concreta de defensa de la cultura humanística. D'altra banda, però, aquesta dialèctica respon també adequadament a l'altra preocupació de Vico, lligada igualment a la seva formació i professió, i mitjançant la qual el napolità aconseguí d'eleva-se a una teorització fecunda: el problema de la justícia, de l'autoritat del dret. Ja que foren les seves reflexions sobre les formes jurídiques i llur

legitimitat les que li serviren de camí per a l'elaboració d'una filosofia de la història en la qual, simultàniament, aconseguia una doble *consolatio* per a la seva doble preocupació:

«Oltracciò, quando, per le deffinitioni del vero e del certo sopra proposte, gli uomini per lunga età non poteron esser capaci del vero e della ragione, ch'è'l fondo della giustizia interna della quale si soddisfano gl'intelletti (...) frattanto si governassero col certo dell'autorità, cioè con lo stesso criterio ch'usa questa critica metafisica, il qual è'l senso comune d'esso gener umano (di cui si è la diffinitione sopra, negli *Elementi*, proposta), sopra il quale riposano le coscienze di tutte le nazioni. Talché, per quest'altro principale riguardo, questa Scienza vien ad essere una filosofia dell'autorità, ch'è'l fonte della «giustizia esterna» che dicono i morali teologi.» (S.N., 350).

Creiem, doncs, que la filosofia de la història és la resposta a aquests dos tipus de problemes, a les dues preocupacions de Vico que configuren el seu pensament. I creiem que, bé que les seves obres semblen descriure una evolució des de la problemàtica epistemològica i del mètode fins a la jurídica, en el fons de la primera hi havia la seva preocupació per la cultura humanista i en el si de la segona la seva insistència en la recerca d'una nova «arte della critica». Creiem fins i tot que el desplaçament temàtic té una lògica, una necessitat, atès que serà en la seva reflexió directa sobre el jurídic, en la seva recerca de la «nova ciència», on aconsegueix el seu objectiu inicial: vèncer el desafiament escèptic no en línia cartesiana, sinó tot legitimant el versemblant.

D'aquí ve que estiguem persuadits que qualsevol avenç en el coneixement de Vico ha de passar per un estudi a fons del seu *De universis iuris uno principio et fine uno*, que realment constitueix els primers intents de la «scienza nuova». Si és cert que els sistemes filosòfics han estat constituïts sempre sobre la base d'una ciència, els models de la qual generalitzen i a la constitució de la qual se subordinen (les matemàtiques en Plató, la biologia en Aristòtil, la mecànica en Descartes, Galileu, la història en Marx...), la filosofia viquiana es constitueix en relació amb el *dret*. En rigor aquesta filosofia madura de Vico és una *filosofia de l'autoritat*, que neix com un esforç per pensar la legitimitat del poder, de la llei positiva.

6. Com hem assenyalat, la reflexió jurídica de l'època oscil·lava entre dues alternatives. O bé amb Grocio, Pufendorf, Seldem i els iusnaturalistes assumia un racionalisme jurídic-social, bo i considerant que el *dret* es constitueix únicament basant-se en la justícia, en l'equitat, en la moral, en fi, en la *raó*; o bé amb Hobbes, Spinoza i Boyle considera com a única base de la seva constitució la força, la utilitat, la voluntat. L'alternativa viquiana no passarà per trobar una tercera via híbrida, sospitosa d'error compost, sinó per assumir tots dos moments en una visió dialèctica, de manera que deixin d'expressar el bé desitjable i el mal inevitable per tal de convertir-se en el bé ideal i el bé possible històricament.

Ja en el *Proloquium* del *De Uno* el nostre autor reconeix que el *dret* té per norma l'útil, que és variable segons el lloc i el temps, que els febles reivindiquen el *dret* en nom de la igualtat i els poderosos consideren justa la *voluntat* dels més forts. És a dir, Vico assumirà una posició realista, tot

reconeixent en el *dret positiu* la determinació contingent del poder, de la voluntat, de la força; es resistirà, però, a acceptar que la llei, que necessàriament expressa la força en la seva constitució, sigui només això, relació de poder amb absència absoluta de racionalitat.

La seva sospita anterior que entre *veritat* i *error* hi ha el *versemblant*, com entre *raó* i *desvari* hi ha el *sentit comú*, l'aplicarà ara a la reflexió sobre la llei, entre el dret i la força. I el *certum* serà el concepte clau d'aquesta reflexió. El *certum* expressarà la voluntat imperativa, coercitiva, de l'autoritat, com el *verum* expressarà la justícia, la moralitat i la raó. Si aquest expressa la veritat, la raó de la llei, aquell expressa allò que hi ha en ella d'autoritat i cohesió: «*sed ipsa auctoritas est pars quaedam rationis*».

Enfront del dret natural, que és per natura «*generosum et verax*», hi ha el dret positiu o voluntari, que és sempre «*aliquot verum ratione dictatum*». Vico dirà una vegada i una altra que aquest dret és ficció de raó, és a dir, que no expressa la raó sinó la voluntat, la força; sempre, però, assenyalant que, d'una banda, com el *versemblant*, mai no està faltat de raó, i, d'una altra, que el seu caràcter voluntari, el seu ser expressió del pacte —ficció, artifici— o de l'equilibri de poders, no implica immoralitat o injustícia absolutes. Per explicar aquest complex problema recorrerà al pressupòsit antropològic de l'home com a compost de *ment* o esperit i *ànim* o voluntat. La ment té per objecte el *verum*, l'universal, on tots poden i han de coincidir; però l'*ànim* hi posa la particularitat, l'egoisme, la pluralitat que la llei ha d'unificar.

El *certum* prové de l'autoritat com el *verum* de la raó, amb el pressupòsit que l'autoritat no pot ésser mai absolutament irracional o contra la raó, ja que tal cosa fóra un accident (*monstra legum*). Ara bé, és justament aquest pressupost el que necessita justificació. Perquè la seva tesi que l'autoritat és la forma del *certum* com la justícia ho és del *verum*, de manera que l'autoritat sigui part de la justícia com el *certum* ho és del *verum*, el porta a acceptar que hem de suportar els tirans, l'existència dels quals respondria a l'ordenació divina.

L'explicació exigeix una visió nova, que Vico ja està dissenyant, de la societat i del seu desenvolupament. Una visió com una «teologia civil raonada», en la qual les institucions —i, en especial, les jurídiques—, que són obra de la *voluntat* dels homes, responen a un pla diví, a una Providència que a través d'aquesta positivitat (*certum*) va realitzant l'ideal de justícia i d'equitat (*verum*). Així, el dret positiu és l'expressió històrica indeterminada del desenvolupament del dret natural; les institucions polítiques amaguen sota la força, el poder i la contingència, l'element de justícia i de racionalitat que les legitima. La contraposició raó/voluntat, justícia/poder queda enfilada en una dialèctica que, tot i mantenint l'oposició, dissol l'antinòmia. Amb Vico podem dir, amb llicència retòrica, que *la justícia sense autoritat és buida, i l'autoritat sense justícia és cega*. O bé, el que és equivalent, el *verum* sense *certum* és buit, com el *certum* sense *verum* és cec. I aquí amb més afinitat kantiana, ja que el *verum*, que en dret és justícia i equitat, en general és *raó*, concepte, idea adequada; i el *certum*, que en dret és autoritat de la llei, en general és primitivitat, dada, empiricitat, experiència, costum, hàbit, sentit comú...

El *verum*, doncs, es revesteix històricament de la forma del *certum*: la

justícia pren cos en l'autoritat, de manera que fins en l'aparença irracional d'aquest —del *certum*—, de la pura força, hi ha present la legitimació del *verum*. La tesi viquiana que *certum est pars veri* resumeix aquesta dialèctica, que, com hem dit, implica tota una filosofia de la història i hi respon.

Ara bé, aquesta dialèctica del *verum-certum* recull i articula filosòficament la tendència de Vico a reivindicar la imaginació, la poètica, els sentiments... com una dimensió de l'esperit i una font de coneixement. És obvi que la seva defensa de l'*autoritas*, del *certum*, implica una reivindicació de la passió, de la força irracional, de la voluntat, en el seu paper històric, és a dir, en la gènesi de les institucions. Perquè si bé en la seva exposició dialèctica sembla com si el *verum* s'obris pas històricament sota les formes fenomèniques del *certum*, almenys amb la mateixa legitimitat caldria dir que és el *certum* qui en la seva lluita cega es va acostant al *verum* o el va realitzant. Però aquest fóra un altre tema dels molts que es desprenen de la fecunda i «riposta» saviesa del napolità.

J. M. BERMUDO AVILA